

Володимир ГАЛИК

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, вул. Івана Франка, 24, м. Дрогобич, Львівська область, Україна, індекс 82100 (galykvol@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9761-7661>

Бібліографічний опис статті: Галик, В. (2024). Тема російсько-українських відносин у творчих візіях Івана Франка: проблеми, пояснення, застереження, майбутнє. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія, Спецвипуск*, 160–167. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.14>

ТЕМА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКИХ ВІДНОСИН У ТВОРЧИХ ВІЗІЯХ ІВАНА ФРАНКА: ПРОБЛЕМИ, ПОЯСНЕННЯ, ЗАСТЕРЕЖЕННЯ, МАЙБУТНЄ

Анотація. Мета дослідження. На матеріалах найновішої франкознавчої історіографії, а також різножанрового творчого доробку Івана Франка, ставимо за мету показати місце теми російсько-українських відносин у його творчих візіях, і водночас окреслити виокремлені вченим основні проблеми двосторонніх взаємин, акцентувати на його поясненнях щодо них та продемонструвати застереження й погляди на їхнє майбутнє. **Методологія дослідження** опирається на застосовуванні загальнонаукових принципів історизму й об'єктивності, а також системності. Побіжно, в процесі проведеної роботи у напрямі вивчення окресленої проблеми, використано історико-порівняльний й історико-системний методи. Визначальну канву джерельної бази становлять насамперед прозові, філософські, наукові, етнографічно-фольклорні, літературно-критичні та поетичні твори Івана Франка, у яких розкрито історію та проблеми російсько-українських відносин у період другої половини XVI – початку XX ст. **Наукова новизна** статті позначається у тому, що вперше, на основі вибраних прозових, філософських, наукових, етнографічно-фольклорних, літературно-критичних та поетичних творів Івана Франка, здійснено більш комплексне та різнобічне висвітлення теми російсько-українських відносин у його творчих візіях, де акцентовано на основних проблемах цих взаємин, звернуто увагу на його поясненнях щодо них та продемонстровано застороги й думки щодо їхнього майбутнього. **Висновки.** У процесі проведеного дослідження, констатовано, що Іван Франко у своїх вибраних різножанрових працях зумів розплутати клубок проблем у російсько-українських відносинах упродовж багатовікового співіснування. У своїх творах мислитель підкреслює, що ключовою ознакою українців, їх ментальності є передовсім вольовитість, патріотичний настрій, віковічне жадання народу до свободи, миру тощо. Загалом, ідеї українського вченого, є свого роду універсальним інструментом дій теперішніх та майбутніх поколінь українців, адже у них відображена минула реальність українського народу через призму дійсності Івана Франка й аналізу тих проблеми, які повсякчасно побутували, проте реальних й конкретних масштабних дій для їх розв'язання було недостатньо. З огляду на сучасну обстановку, безсумнівно є те, що Франкові слова не втрачають актуальності і слугують свого роду програмою всебічної організації та діяльності на всіх фронтах задля перемоги над агресором й запобігання повороту колеса історії у зворотному напрямі.

Ключові слова: Іван Франко, російсько-українські відносини, різножанрова спадщина, творчі візії, проблеми, пояснення, застереження, майбутнє.

Volodymyr HALYK

PhD of Historical Sciences, Assistant Professor of the Department of World History and Special Historical Disciplines, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Lviv region, Ukraine, postal code 82100 (galykvol@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9761-7661>

To cite this article: Halyk, V. (2024). Tema rosiisko-ukrainskykh vidnosyn u tvorchykh viziiakh Ivana Franka: problemy, poiasnennia, zasterezhennia, maibutnie. [The topic of Russian-Ukrainian relations in the creative visions of Ivan Franko: problems, explanations, warnings, the future]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii Istorii – Problems of Humanities. History Series: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue*, 160–167. doi: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.spec.14> [in Ukrainian].

THE TOPIC OF RUSSIAN-UKRAINIAN RELATIONS IN THE CREATIVE VISIONS OF IVAN FRANKO: PROBLEMS, EXPLANATIONS, WARNINGS, THE FUTURE

Abstract. *The aim of the study. Using the materials of the latest French historiography, as well as Ivan Franko's multi-genre creative work, we aim to show the place of the topic of russian-Ukrainian relations in Ivan Franko's creative visions, and at the same time outline the main problems of bilateral relations identified by the scientist, emphasize his explanations for them and demonstrate Frank's warnings and views on their future. The research methodology is based on the application of general scientific principles of historicism and objectivity, as well as systematicity. Briefly, in the course of the work carried out in the direction of studying the outlined problem, historical-comparative and historical-systemic methods were used. The defining canvas of the source base is primarily the prose, philosophical, scientific, ethnographic-folkloric, literary-critical and poetic works of Ivan Franko, where he revealed the history and problems of russian-Ukrainian relations in the period of the second half of the 16th to the beginning of the 20th century. Scientific novelty of the presented article is indicated by the fact that, for the first time, on the basis of selected prose, philosophical, scientific, ethnographic-folkloric, literary-critical and poetic works of Ivan Franko, a more comprehensive and versatile coverage of the topic of russian-Ukrainian relations in the creative visions of Ivan Franko was carried out. the main problems of these relations are emphasized, attention is paid to his explanations about them, and Frank's reservations and thoughts about their future are shown. Conclusions. In the course of the research, it was established that Ivan Franko in his selected works of various genres managed to untangle the tangle of problems in Russian-Ukrainian relations during centuries of coexistence. In his writings, Ivan Franko emphasizes that the key characteristic of Ukrainians and their mentality is, first of all, willpower, patriotic mood, the people's age-old desire for freedom, peace, etc. In general, the ideas of the Ukrainian scientist are a kind of universal tool for the actions of the present and future generations of Ukrainians, because they reflect the past reality of the Ukrainian people through the prism of the reality of Ivan Franko and the analysis of those problems that have been around all the time, but there are no real and concrete large-scale actions to solve them was enough Given the current situation, there is no doubt that Frank's words do not lose their relevance and serve as a kind of program of comprehensive organization and activity on all fronts to defeat the aggressor and prevent the wheel of history from turning in the opposite direction.*

Key words: *Ivan Franko, russian-Ukrainian relations, diverse heritage, creative visions, problems, explanations, warnings, future.*

Постановка проблеми. Теперішнє становище в Україні та у світі загалом, а саме – російсько-українська війна, учергове спонукає до глибокого аналізу різножанрової творчої спадщини Івана Франка задля переосмислення її витоків, причин та можливих наслідків. Звернемо увагу на те, що аналіз проблеми російсько-українських відносин до та після франкового часу, присутній у різножанрових творах українського вченого. Для прикладу, їх розгляду Іван Франко торкався у прозових, філософських, наукових, етнографічно-фольклорних, літературно-критичних та поетичних творах. Відповідно до вищесказаного, на основі вибраних праць Івана Франка хочемо глибоко проаналізувати бачення вченим окресленої проблеми з метою кращого та повного розуміння й трактування сучасних подій, і взяти до уваги його пророчі слова як засторогу у майбутньому, на що досі не акцентувалася значна увага.

Аналіз досліджень. Поодинокі або ж вибрані аспекти порушеного нами питання, представлено у низці наукових та науково-популярних досліджень. У процесі роботи над пропонованою статтею, нами вивчено й проаналізовано діаспорну і вітчизняну франкознавчу історіографію, а також різножанрові праці й розвідки про погляди Івана Франка на проблему російсько-українських відносин. Важливими у цьому напрямі є студії Я. Славутича (Славутич,

1959), О. Багана (Баган, 2009; 2018), Т. Подедворного (Подедворний, 2014), Г. Терещук (Терещук, 2021), В. Микитюка (Микитюк, 2022). Основу джерельної бази дослідження склали безпосередньо прозові, філософські, наукові, етнографічно-фольклорні, літературно-критичні та поетичні твори Івана Франка.

Мета статті. На матеріалах найновішої франкознавчої історіографії, а також різножанрового творчого доробку Івана Франка ставимо за мету показати місце теми російсько-українських відносин у його творчих візіях, і водночас окреслити виокремлені вченим основні проблеми двосторонніх взаємин, акцентувати на його поясненнях щодо них та продемонструвати застереження й погляди на їхнє майбутнє.

Виклад основного матеріалу. У процесі вивчення причин та витоків сьогоденної російсько-української війни стає очевидним, що Іван Франко є тим, хто свого часу досить часто застерігав від неї через призму з'ясування експансивної природи так званої імперської недорозвинутої нації.

Проникливі думки та пояснення до них про сутність не тільки росіян, але й усього їхнього «гнилого болота», неабияк актуальні у сьогоденні, адже показують ключове ество немислимо жорстокого ординського табуна, що своєю поведінкою приголомшує увесь світ. В одному із тюремних сонетів від 1899 р. у контексті звернемо увагу на те, що побутує низка версій щодо його адресації (Див. про це у: Лоза, (1966), Іван Франка вдало висловився про сутність самого ества так званих «російських сусідів»: «Багно гнилеє між країв Європи, / Покрите цвіллю, зеленню густою! / Розсаднице недумства і застою, / [росіє – з малої букви – В.Г.]! Де лиш ти поставиш стопи, / Повзе облуда, здирство, плач народу, / Цвіте бездушність, наче плісень з муру. / Ти тиснеш і кричиши: «Даю свободу!» / Дреши шкуру й мовиши: «Двигаю культуру!»...» (Франко, 1976і).

В одному із прозових творів, а саме казці «Як русин товкся по тім світі», Іван Франко образно торкнувся проблеми винищення українців москалями. Тут в образі москаля постає лікар, який пропонує вилікувати українця не тілесно, а духовно, оскільки його хвороба радше є психологічною, і позначена такими основними симптомами, як «*Independenciam summi positam*»¹ або ж «*Mania autonmica*»². Щоб якимось чином цьому протидіяти, «лікар-москаль» пропонує застосувати «*весь апарат <...> психічних способів, поки його душа не стратила віри в своє власне існування і нарешті-таки не покинула сього велетенського тілища*» (Франко, 1978, с. 246–247).

Такі засоби «москальського лікування українців» призводили до постійної боротьби та протистояння з метою відстоювання особистісного – українського. Акцентуючи на цьому, І. Франко переконує, що український народ навіть в умовах важких, навіть пекельних випробувань, повинен відстоювати свою історію, культуру та власні права. З огляду на це він у своєму творі оптимістично-прогностично стверджує, що, незважаючи на всі зовнішні перепони, український народ: «...вернув назад на землю, відродився. Пробувши кілька хвилин у пеклі і кілька хвилин у раю, знає, як смакує одне й друге, вміє цінити своє нове життя, бо знає, в чім його дійсна вартість» (Франко, 1978, с. 255).

Отже, змістовою канвою цитованого твору Іван Франко відповів ненависникам українців, а передовсім москалям, що українці є вольовим народом і всі їхні заходи на його знищення будуть марними, адже у будь-якому випадку він зможе вистояти та відродити втрачене.

У низці філософських праць, Іван Франко пробував аргументувати, чому москалям заважали українці і Україна, їхня культура, історія, традиції тощо. Зокрема, у праці «*Воскресеніє чи погребеніє?*», автор акцентує на тому, що хто тільки раз «*гляне на карту русько-української землі і зверне увагу на історію та теперішнє положення русько-українського племені*», той зразу ж зрозуміє, чому українські землі є причиною постійних спотикань та смаковитим територіальним шматком для москальських сусідів. За словами вченого, український край своїм географічним розташуванням «...на розграниччі між північною а полуденною і захід-

¹ З латини – «незалежність від верховної влади».

² З латини – «манія автономії».

ною *Слов'яниною, в найкращім кліматі, повздожж Чорного моря...*» (Франко, 1986а, с. 223) може відігравати значиму роль у загальному майбутньому цілої Східної Європи. водночас Іван Франко наголошує на тому, що українські землі у своєму обсязі становлять не тільки «...ключ до внутра [росії – з малої букви – В.Г.], але zarazом і найбільше джерело її сили...» (Франко, 1986а, с. 223–224). Говорячи про можливі наслідки відсутності українських земель у складі Росії, вчений переконує: «...позбавлена України [росія – з малої букви – В.Г.] втратила би всяке значення на Чорнім морі і на Балканському півострові, відтята була б від цілого майже слов'янського світу» (Франко, 1986а, с. 224).

У 1904 р. Іван Франко опублікував немалу статтю «*Подуви вітру в [росії – з малої букви – В.Г.]*», у котрій розкритикував антинародну політику російського царату та порушив питання його інтересів щодо українців. За словами І. Франка, росіяни робили усе щоб запобігти поширенню та розголосу правди про будь-які національно-визвольні спротиви неросійських, у тому числі й українського народу. За словами І. Франка, в незалежності від соціального стану, неросійські народи для етнічних москалів вважалися «непокірними дикунами», яких «...треба було прикоротити, щоб уможливити доступ до них цивілізації, або се були віковічні вороги [росії – з малої букви – В.Г.], ті вороги ще зі «смутного времени», з якими треба було звести віковічні рахунки» (Франко, 1986б, с. 350). У контексті сказаного, зауважимо на тому, що у згаданій публікації український вчений епізодично простежує способи за засоби процесу знищення української народності й інших, ще від часів Івана Грозного, Петра Великого, доводячи до часів «всеобіймаючого тиску миколаївського режиму» (Франко, 1986б, с. 350).

Не зважаючи на те, що українська громадськість дещо розуміла про наслідок російського втручання у розвиток українського, все-таки у вибраних колах галичан, були й ті, які не те що не протистояли, а навпаки – організовували окремі, хоч і не великі, групи людей, які поширювали ідеї так званого «руського міра» і переконували у доцільності його прийняття. Зокрема, у літературно-критичній статті «*Східно-західні непорозуміння. (З приводу книжки Підеші «Восток і Запад»)*», Іван Франко акцентує на цьому явищі: «*Трохи інше діло було в Галичині, де ще від 50-тих років [XIX ст. – В.Г.] купка людей, осліплених зверхнім блиском російського колоса, силкувалася побіч інших виплодів російського духу вводити в курс і погляд про окремішнє місце [росії – з малої букви – В.Г.] в цілій всесвітній історії, про її виїмковий, ні з чим іншим незрівняний характер, про її спеціальне призначення супроти слов'яниці і «гнилого Заходу»*» (Франко, 1982, с. 200).

Звертаючи увагу на поширенні вищеокресленого явища, І. Франко намагається пояснити його виток: «... Була на дні тих поглядів наївна віра у всесильність російського самодержавства, у взірцевий порядок російського режиму, в «твердість» російського релігійного чуття та російської дисципліни» (Франко, 1982, с. 200). Водночас учений зауважив, що «... Все те імпувало людям наївним, не обізнаним ані зблизька з російським життям, ані навіть іздалека з російською літературою, публіцистикою, наукою, людям, що привикли на все дивитися зверху, не любили аналізувати фактів, не мали в душі ніякої міри для оцінки їх дійсної вартості» (Франко, 1982, с. 200). Та попри це, Іван Франко робить спробу дещо реабілітувати прихильників «руського міра», наголошуючи на тому, що «... Нема що мовити, роками, десятиліттями втовкмачувані такі погляди мусили витворити свого роду атмосферу, традицію, духовну передиспозицію до такого власне думання навіть у людей, не заражених москвофільською епідемією» (Франко, 1982, с. 200).

Розуміючи, що проблема віковичного знуцання москалів над українцями та їхнє постійне зазіхання на українські землі безперервно зростає, а в українському суспільстві починає ще й побутувати деяка прихильність до так званого «руського міра», Іван Франко почав вдаватися до застережень та закликів щодо боротьби проти москальських ворогів. Зокрема, ще у 1905 р. написав «*Одвертий лист до гал[ицької] української молодезі*», у змістовій канві котрого пояснює що: «...наша Україна переживає тепер весняну добу, коли тріскає крига абсолютизму та деспотизму, коли народні сили серед страшних катастроф шукають собі нових доріг і нових форм діяльності, коли невимовне горе, вдіяне народам дотеперішнім режимом, порушило най-

ширші верстви і найглибші інстинкти людської душі до боротьби, якої результатом мусить бути повний перестрів зразу державного, а далі й громадського, соціального порядку [росії – з малої букви – В.Г.], а в тім комплексі й України» (Франко, 1986с, с. 401). Продовжуючи, вчений звертає увагу на тому, що «...Велика доба для нашої нації почнеться з хвилию, коли в [росії – з малої букви – В.Г.] упаде абсолютизм. Останні події показують, що той упадок уже не за горами...» (Франко, 1986 с, с. 402).

Завіряючи українську інтелігенцію, що її рішучі дії призведуть до позитивних змін, вчений наголосив: «Перед українською інтелігенцією відкриється тепер, при свободніших формах життя в [росії – з малої букви – В.Г.], величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу – українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного й політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в як найширшій мірі і в як найшвидшій темпі загальнолюдських культурних здобутків, без яких сьогодні жадна нація і жадна хоч і як сильна держава не може остаятися» (Франко, 1986с, с. 404).

Задля переконливості у площині рішучих дій щодо сусідського ворога, вчений наголосив, що перед галицькою молоддю, за його словами, стоїть «велика історична задача – допомогти російській Україні в тяжких переломових хвилях і потім, у початках, у закладах великої праці – здвигнення нашої національної будови в усій її цілості... <...>». «Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими українцями, а українцями без офіціальних кордонів <...>». Продовжуючи думку, І. Франко наголошує: «...Ми повинні – всі без виїмка – поперед усього пізнати ту свою Україну, всю в її етнографічних межах, у її теперішнім культурнім стані <...>, щоб ми боліли кождим її частковим, локальним болем і радувалися кождим хоч і як дрібним та частковим її успіхом, а головно, щоб ми розуміли всі прояви її життя, щоб почували себе справді, практично частиною його» (Франко, 1986с, с. 404–405).

Подібні роздуми присутні і в поетичній спадщині Івана Франка. До роз'яснення проблем, які побутували у російсько-українських відносинах упродовж великих часових меж, він звертався у таких творах, як: «Вічний революціонер» (Франко, 1986b) «Каменярі» (Франко, 1986e), «Мойсей (пролог)» (Франко, 1986f), «Товаришам з тюрми» (Франко, 1986h), «Беркут» (Франко, 1986a), «На суді» (Франко, 1986g), «Земле, моя всеплодюча мати...» (Франко, 1986d), «Во чоловіціх благоволеніє!» (Франко, 1986с), «Не пора, не пора» (Франко, 2002a), «Розвивайся ти, високий дубе...» (Франко, 2002b) та інших.

Зокрема, ще у далекому 1880 р. І. Франко написав свою знамениту поезію-гімн, у якій закликав українську спільність то того, що «Не пора, не пора, не пора / Москалеві й ляхові служити! / Довершилась України кривда стара, / Нам пора для України жити. <...> Бо пора ця великая єсть: / У завзятій, важкій боротьбі / Ми поляжем, щоб волю, і щастя, і честь, Рідний краю, здобути тобі!» (Франко, 2002a).

Інша поезія Івана Франка із подібними закликами та свого роду програмою дій – вірш від 1883 р. «Розвивайся ти, високий дубе...». У цьому поетичному творі він також вдається до подібного заклику: «Діти ж мої, діти нещасливі, / Блудні сиротята, / Годі ж бо вам в сусід на услужі / Свій вік коротати! / Піднімайтесь на святеє діло, / На щирую дружбу, / Та щоби ви чесно послужили / Для матері службу. / Чи ще ж то ви мало наслушились / Москві і ляхові? / Чи ще ж то ви мало наточились / Братерської крові? / Пора, діти, добра поглядати / Для власної хати, / Щоб таздою, не слугою / Перед світом стати!» (Франко, 2002b, с. 22–23).

Водночас учений вдавався до прогнозу результатів боротьби та майбутнього України. У цьому плані свято вірив у те, що у прийдешньому: «Розпадуться пута віковії, / Тяжкії кайдани, / Непобіджена злими ворогами / Україна встане. / Встане славна мати Україна, / Щаслива і вільна, / Від Кубані аж до Сяну-річки / Одна, нероздільна» (Франко, 2002b, с. 23).

Висновки. На основі вищепроаналізованих вибраних різножанрових праць Івана Франка видно, що він зумів розплутати усю павутину проблем російсько-українських відносин упродовж багатовікового співіснування. Український вчений підкреслює, що ключовою ознакою

українців, їх ментальності є передовсім вольовитість, патріотичний настрій, віковичне прагнення до свободи, миру тощо. Виокремлені вище ідеї мислителя, є свого роду універсальним інструментом дій теперішніх та майбутніх поколінь українців, адже у них відображена минула реальність українського народу через призму дійсності Івана Франка й аналізу тих проблем, які повсякчасно побутували, проте реальних й конкретних масштабних дій для їх розв'язання було недостатньо. Тому з огляду на сучасну обстановку, Франкові слова не втрачають актуальності і слугують свого роду програмою всебічної організації та діяльності на всіх фронтах задля перемоги над агресором й запобігання повороту колеса історії у зворотному напрямі.

Джерела та література

- Баган, О.** (2009). Проблема Росії для українського національного руху: погляд Івана Франка. *Журнал Універсум*. URL: https://universum.lviv.ua/magazines/universum/2009/2/bahan_3_09.html
- Баган, О.** (2018). Іван Франко про галицьке москвофільство. *Українська літературна газета*. URL: <https://dspu.edu.ua/biblioteka/2020/11/26...>
- Лоза, М.** (1966). До історії двох Франкових сонетів. *Альманах на 1966 рік. У пошані Іванові Франкові. Джерзі Ситі – Нью Йорк: Видавництво «Свобода», 135–136.*
- Микитюк, В.** (2022). Іван Франко про московство, сікофантів і гендігерів. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/111360>
- Подедворний, Т.** (2014). Тема Росії у публіцистиці Івана Франка останнього періоду творчості. *Вісник Львівського університету. Серія Журналістика, 39, 275–281.*
- Славутич, Я.** (1959). Іван Франко і Росія. Вінніпег : Українська Вільна академія наук. Серія : Література. Ч. 5.
- Терещук, Г.** (2021) «Встане слава Україна від Кубані до Сяну» – Іван Франко. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ivan-franko-ukrayina-yevroka-kamenyar/31430100.html>.
- Франко, І.** (1976а). Беркут. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 1, 62–63.
- Франко, І.** (1976б). Вічний революціонер. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 1, 22–24.
- Франко, І.** (1976с). Во чоловіціх благоволеніє! *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 3, 390.
- Франко, І.** (1976д). Земле, моя всеплодющая мати... *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 1, 28.
- Франко, І.** (1976е). Каменярі. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 1, 66–68.
- Франко, І.** (1976ф). Мойсей (пролог). *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 5, 212–214.
- Франко, І.** (1976г). На суді. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 1, 52–53.
- Франко, І.** (1976h). Товаришам з тюрми. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 3, 335–336.
- Франко, І.** (1976і). Багно гнилеє між країв Європи... *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 1, 172–173.
- Франко, І.** (1978). Як русин товкся по тім світі. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 16, 245–255.
- Франко, І.** (1982). Східно-західні непорозуміння. (З приводу книжки Підеші «Восток і Запад») *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 35, 199–223.
- Франко, І.** (1986а). Воскресеніє чи погребеніє? *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах* Київ : Наукова думка. Т. 45, 221–244.
- Франко, І.** (1986б). Подуви вітру в Росії. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах* Київ : Наукова думка. Т. 45, 349–376.
- Франко, І.** (1986с). Одвертий лист до гал[ицької] української молодезі. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. К.: Наукова думка, Т. 45, 401–409.
- Франко, І.** (1986д). Подуви вітру в Росії. *Франко І. Зібрання творів у 50-и томах*. Київ : Наукова думка. Т. 45, 349–376.
- Франко, І.** (2002а). Не пора, не пора, не пора. *Франко І. Мозаїка: із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах / упоряд. З Т. Франко, М.Г. Василенко. Львів : Каменярь, 23–24.*

Франко, І. (2002b). Розвивайся ти, високий дубе... *Франко І. Мозаїка: із творів, що не ввійшли до Зібрання творів у 50 томах / упоряд. З. Т. Франко, М. Г. Василенко.* Львів : Камінь, 22–23.

References

- Bahan, O.** (2009). Problema Rosii dlia ukrainskoho natsionalnogo rukhu: pohliad Ivana Franka. [Russia's problem for the Ukrainian national movement: the view of Ivan Franko]. *Zhurnal Universum – Universum magazine*. URL: https://universum.lviv.ua/magazines/universum/2009/2/bahan_3_09.html. [in Ukrainian].
- Bahan, O.** (2018). Ivan Franko pro halytske moskvofilstvo. [Ivan Franko about Galician Muscovite]. *Ukrainska literaturna hazeta – Ukrainian literary newspaper*. URL: <https://dspu.edu.ua/biblioteka/2020/11/26...> [in Ukrainian].
- Loza, M.** (1966). Do istorii dvokh Frankovykh sonetiv [To the history of two Franko sonnets]. *Almanakh na 1966 rik. U poshani Ivanovi Frankovi – Almanac for 1966. In honor of Ivan Franko.* Dzherzi Syti – Niu York: Vydavnytstvo «Svoboda», 135–136. [in Ukrainian].
- Mykytiuk, V.** (2022). Ivan Franko pro moskovstvo, sikofantiv i hendigeriv. [Ivan Franko about Muscovites, sycophants and hendigers]. *Zbruch – Bad*. URL: <https://zbruc.eu/node/111360> [in Ukrainian].
- Podedvornyi, T.** (2014). Tema Rosii u publitsystytsi Ivana Franka ostannoho periodu tvorchosti. [The topic of Russia in Ivan Franko's journalism of the last period of his work]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii Zhurnalistyka – Bulletin of Lviv University. Journalism series*, 39, 275–281. [in Ukrainian].
- Slavutych, Ya.** (1959). Ivan Franko i Rosiia. [Ivan Franko and Russia]. Vinnipeh: Ukrainska Vilna akademiia Nauk. Serii: Literatura. Ch. 5. [in Ukrainian].
- Tereshchuk, H.** (2021) «Vstane slavno Ukraina vid Kubani do Sianu» – Ivan Franko. [«A glorious Ukraine will rise from the Kuban to the Sian» – Ivan Franko]. *Radio Svoboda – Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/ivan-franko-ukrayina-yevropa-kamenyar/31430100.html>. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976a). Berkut. [Golden eagle]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 1, 62–63. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976b). Vichnyi revoliutsioner. [Eternal revolutionary]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 1, 22–24. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976c). Vo chelovitsikh blahovolenniie! [Benevolence in men!]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 3, 390. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976d). Zemle, moia vseplodiushchaia maty... [Earth, my all-fruitful mother...]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 1, 28. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976e). Kameniari. [Stone masons]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 1, 66–68. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976f). Moisei (proloh). [Moses (prologue)]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 5, 212–214. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976g). Na sudi. [At court]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 1, 52–53. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976h). Tovarysham z tiurny. [Comrades from prison]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 3, 335–336. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1976i). Bahno hnyleie mizh kraiv Yevropy.... [The swamp is rotting between the edges of Europe....]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 1, 172–173. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1978). Yak rusyn tovksia po tim sviti. [Like a Ruthenian, he trudged through that world]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 16, 245–255. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1982). Skhidno-zakhidni neporozuminnia. (Z pryvodu knyzhky Pideshi «Vostok i Zapad») [East-West misunderstandings. (Regarding Pidesha's book «East and West»)]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 35, 199–223. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1986a). Voskreseniie chy pohrebeniie? [Resurrection or burial?]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 45, 221–244. [in Ukrainian].

- Franko, I.** (1986b). Poduvy vitru v Rosii. [Gusts of wind in Russia]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 45, 349–376. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (1986c). Odvertiy lyst do hal[ytskoi] ukrainskoi molodezhi. [An open letter to Galician Ukrainian youth]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 45, 401–409.
- Franko, I.** (1986d). Poduvy vitru v Rosii. [Gusts of wind in Russia]. *Franko I. Zibrannia tvoriv u 50-y tomakh – Franko I. Collection of works in 50 volumes*. K.: Naukova dumka, T. 45, 349–376. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (2002a). Ne pora, ne pora, ne pora. [It's not time, it's not time, it's not time]. *Franko I. Mozaika: iz tvoriv, shcho ne vviishly do Zibrannia tvoriv u 50 tomakh – Franko I. Mozaika: from the works that were not included in the Collection of Works in 50 Volumes / uporiad. Z. T. Franko, M. H. Vasylenko*. Lviv: Kameniar, 23–24. [in Ukrainian].
- Franko, I.** (2002b). Rozvyvaisia ty, vysokyi dube... [Grow up, tall oak...]. *Franko I. Mozaika: iz tvoriv, shcho ne vviishly do Zibrannia tvoriv u 50 tomakh – Franko I. Mozaika: from the works that were not included in the Collection of Works in 50 Volumes / uporiad. Z. T. Franko, M. H. Vasylenko*. Lviv: Kameniar, 22–23. [in Ukrainian].